

ESKİŞEHİR ŞEKER FABRİKASI¹

Selahattin ÖNDER&Necmettin OĞUR²

Özet

Ülkemizde şeker sanayinin kuruluşu cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmaktadır. İlk kurulan şeker fabrikaları, salt ekonomik kalkınma modeli olmasının çok ötesinde bir nitelik sergilemiş ve topyekûn kalkınmanın öncü modellerini oluşturmuştur. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda “iktisadi” olarak ifade edilen varlıklar oldukça sınırlı iken kısa bir zaman dilimi içerisinde iktisadi gelişmelerle ilgili düşünceler ve çalışmalar giderek yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu yıllarda hammadde bakımından ülkemizde bolca yetiştirilebilen potansiyel ürünlere ve bu ürünleri işleyen endüstri kuruluşlarına öncelik verilerek kurulumları için gerekli çalışma ve destekler başlatılmıştır. Özellikle üç beyazlar olarak adlandırılan pamuk, un ve şeker üretimi için yoğun bir çalışma içerisine girilmiştir. Kurulan ilk fabrikalardaki üretim sayesinde ülkenin bu alandaki dışa bağımlılığı azaltılmış ve kendine yeter, ihtiyaçlarını kendi karşılar hale getirilmeye başlanmıştır.

Eskişehir Şeker Fabrikası, kurulduğu 1933 yılından günümüze kadar Eskişehir'in ekonomik ve sosyal gelişiminde önemli bir rol oynamış, anlamlı bir katkı sağlamış ve ulusal şeker ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. Sanayileşme, ülke ekonomisi açısından lokomotif bir nitelik taşımaktadır. Şeker ve ona bağlı yan sanayiler binlerce çalışana istihdam imkânı sağlamaktadır. Çalışmada Türkiye'deki şeker üretiminin tarihsel boyutu ile toplumsal ve ekonomik yaşamı etkileme boyutları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Şeker Fabrikası, Şeker, Cumhuriyet

ESKİŞEHİR SUGAR FACTORY

¹ Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Necmettin Oğur tarafından yazılan Eskişehir Şeker Fabrikası başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

* Necmettin OĞUR, Öğretmen, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi, necmettinogur@gmail.com; Selahattin ÖNDER, Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, onders@ogu.edu.tr

² Selahattin ÖNDER, Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, onders@ogu.edu.tr; Necmettin OĞUR, Öğretmen, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi, necmettinogur@gmail.com

Abstract

The foundation of the sugar industry in our country is based on the early years of the republic. First established sugar mills, exhibited a quality far beyond mere economic development model and that the ball has created pioneering models of aggregate development. In the years when the Republic was founded "economic" rather limited when expressed as assets and operations related to the economic development of ideas in a short period of time began to intensification. Can be grown in abundance in our country in this year's potential in terms of products and raw materials required for installation of work by giving priority to industrial organization and functioning of these products support was initiated. Especially the so-called three white cotton, was inserted into an intensive study and sugar production. First established thanks to the reduced dependence on foreign production in the factories of the country self-sufficient in this area and, meet the needs began to make their point.

Eskisehir Sugar Factory, since its establishment in 1933 until Eskişehir have played an important role in economic and social development, has provided a significant contribution and meet the needs of the national sugar significantly. Industrialization carries a locomotive nature in terms of the national economy. Sugar and provide employment opportunities for thousands of employees affiliated suppliers. Social and economic life of the historical dimension of sugar production in Turkey affect the size of the study are discussed.

Keywords: Eskisehir Sugar Factory, Sugar, Republic

Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu şehirleri savaş sonrasında ağır ekonomik ve sosyal koşulları altında bulunmaktaydı. Şehirlerin yeniden yaşanabilir ve iktisadi yönden kalkınmış bir seviyeye gelmeleri, öncelikli hedefler arasında yer almaktaydı. İktisadi olarak kalkınamayan milletlerin geleceği ipotek altında olacağını iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk, milli bağımsızlık sonrasında hedefi ekonomik bağımsızlık olarak tayin etmiştir. Atatürk, harp yorgunu ülkeyi yeniden inşa etmenin ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın ancak iktisadi bir zaferlerle gerçekleşebileceğine inanıyordu. Bu inancını Birinci İktisat Kongresi'nde "*Askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle taçlandırılmadıkça payidar olamaz*" diyerek iktisadi kalkınmanın önemini vurgulamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında “üç beyazlar” olarak ifade edilen un, pamuk ve şeker bulabilmek oldukça zordu. Özellikle Milli ücadele yıllarında şeker temininde büyük zorluklarla karşılaşılıyor ve şeker ithali nedeniyle milyonlarca lira ülke dışına çıkıyordu. Bu durum hem ülke ekonomisini olumsuz yönde etkiliyor hem de şekerin düzenli olarak teminini güçleştiriyordu. Şeker bulunamadığı durumlarda bal ve pekmez gibi ürünler temin edilme yoluna gidilmekteydi

Yurdumuzda şeker sanayiinin kuruluşu, cumhuriyetin ilanını müteakiben kısa bir süre içerisinde başlamış ve şeker fabrikaları, bu dönemde kurulan ilk sanayi tesislerinin başında yer almıştır. Birkaç girişimcinin işbirliği yaparak büyük bir dayanışma içerisinde ülkemizde şeker üretmeye başladıkları yıllar hep bu döneme rastlamaktadır.

Daha iyi beslenme ve dışa bağımlılıktan kurtulma tutkusu yöneticiler tarafından öncelikler arasına alınmış ve ilk şeker fabrikası kurma girişimi Uşak'ta başlamıştır. Uşak Şeker Fabrikasının temelleri 1923'te atılmış ve 1926 yılında üretime başlanmıştır. Diğer taraftan 1925 yılında temeli atılan Alpulu Şeker Fabrikası da 1926 yılında şeker üretimine başlamıştır. Bu iki fabrikanın şeker üretimine geçmesinin ardından, 1933'te Eskişehir Şeker Fabrikası işletmeye açılarak cumhuriyetin ilk on yılında faaliyete geçen şeker fabrikası sayısı üçe yükselmiştir. Cumhuriyet öncesinde şeker ihtiyacı ithal yollarla karşılanırken cumhuriyet sonrasında tüketilen şekerin tamamı, açılan bu fabrikalarla birlikte ülkemizde üretilmeye başlanmıştır.

1.Şekerin Tanımı, Önemi ve Tarihi Gelişimi

Bilimsel adı sakkaroz olan, şekerpancarı ve şeker kamışından elde edilen ve çok yaygın olarak kullanılan kristal durumunda tatlı besin maddesidir.³

Şeker kamışı, şeker pancarı, patates, havuç, mısır, buğday gibi birçok bitkilerin sap ve köklerinin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, birleşiminde karbon, oksijen ve hidrojen bulunan, beyaz, suda eriyen, mayalanabilen ve çoğu tatlı olan maddelerin genel adıdır.⁴ Şeker, bütün gıda maddelerine tatlılık kazandırmak amacıyla yaygın olarak kullanılan bileşenlerden birisidir. Şeker, enerji vermesi yanında çok kolay ve iştahla alınabilen, aynı zamanda suda hemen eriyebilen tatlı bir maddedir.⁵

³ Asil Nadir, “Şeker”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Gelişim Yayınları, Cilt 18., İstanbul, 1996, 11036.

⁴ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 1377.

⁵ Celal Er, *Türkiye’de Şeker ve Şeker Pancarı Üretiminde Kota Sistemine Geçiş, Bugünkü Durum ve Geleceği*, İstanbul, 2007, 9.

Şeker kelimesi, nerdeyse bütün dillerde birbirine benzemektedir. Şeker kelimesi Arapça “sukkar” kelimesinden türemiştir. Arapların da bu kelimeyi Hint Edebiyatı diye bilinen “Sanskrit” veya Hint Halk Edebiyatı diye bilinen “prakrit”ten aldığı ifade edilmektedir. Türkçe ’ye Arapça’dan “Sukkar” kelimesinden geldiği tahmin edilen şeker, İngilizcede “Sugar”, Almanca ’da Zucker” Fransızca ’da “Sucre”, İtalyanca ’da “Zucchero”, İspanyolca ’da “Azucar”, Latince “Saccharum”, Farsçada “Şakar”, Arnavutça “sheqer”, şeklinde ifade edilmektedir. Türkçede şeker kelimesi dar manada kullanılmaktadır ve şeker kelimesiyle beyaz renkli, kokusuz toz ve kristal, küp şeker maddeleri kastedilmektedir.⁶

İlk zamanlarda şeker, bugün bizim bildiğimiz toz veya küp şeklinde değildi. Pekmez gibi sıvı haldeydi. 11 ve 12. asırda Araplar şekerini kristal olarak üretmeyi başardılar. Yine bu yıllarda şeker kamışı öz suyundan elde edilen Kuzey Hindistan’da “sakara” adıyla katı sakarozun da kullanıldığına dair belgelere rastlanmaktadır.⁷ Bilinen en eski ve bol şekerli madde baldır. Zamanla balın yerinin şeker kamışı suyu almıştır.⁸ İlkel kabilelerde bal olan bu tatlı kaynağına daha sonraları da şeker kamışı da dâhil edilmiştir. Tropik bir bölge bitkisi olan kamıştan Doğu ve Güney Asya insanları çiğneyip suyunu emerek faydalanmaktaydılar.⁹ Şeker ilk defa Hintliler tarafından, milattan bin yıl önce, ilkel bir şekilde şeker kamışından elde edilmişti. Buradan bütün Orta Asya, Java ve Philippin adalarına intikal eden şeker, kısa zaman içinde Avrupa’da da yaygın bir ekim alanı buldu¹⁰. Şeker kamışının kökeni, Güney Asya ve Güney Batı Pasifik Adaları’dır. Şeker kamışı M.Ö.8000’lerde Yeni Gine’ye, M.Ö.6000 yıllarında da Endonezya, Filipinler ve Kuzey Hindistan’a, daha sonra da Hindistan’dan Batı Asya’ya ve oradan da Arap Yarımadası’na yayılmıştır.¹¹ Ortaçağda, şeker kamışı üretiminde Araplar ön plana çıkmıştır. Şeker endüstrisini İranlılardan öğrenen Araplar, 636 yılında Suriye’de 640 yılında Mısır’da şeker kamışı üretiminin yaygınlaşmasını sağlamışlar, şeker üretiminin Tunus, Fas, Libya, Cezayir, Kıbrıs, Girit ve İspanya’ya kadar yayılmasında etkili olmuşlardır.¹² Araplar, şekerini 11.yy da kristal olarak imal etmeyi

⁶ Erol Zeytinoğlu, *Türkiye’de Şeker Endüstrisi*, İstanbul, 1964, 1.

⁷ *Cumhuriyetin 80.Yılında Türk Şeker Sanayi*, Ankara, 2003, 8.

⁸ Cehdi Şahingiray, “Şekerin Tarihi”, *Pancar Dergisi*, 23.sayı, 1953, 3.

⁹ Hüseyin Koç, *Şeker Pancarı*, Tokat, 1999, 12

¹⁰ Turan Veldet, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*, Ankara, 1958, 6.

¹¹ Ahmet Şiray, vd, *Türkiye’de Şeker Kamışı Tarımı ve Şeker Kamışından Şeker Üretme İmkânları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş yayını,1987, 5.

¹² Mehmet Karayaman, *Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu*, Uşak, 2010, 1.

başarmışlardır.¹³ Haçlı Seferleri ile doğu ve batı arasında kültürel ve ticari alışveriş hızlanmış, Asya'dan Avrupa'ya şeker alışverişi başlamıştır. Şeker, Avrupa'ya ilk kez getirildiğinde ilaç ve baharatlarla birlikte gruplandırılmış, pahalı ve az bulunan bir madde olmuştur. Uzun süre şeker Avrupa'da ithal edilen lüks bir madde halinde kalmıştır. Haçlı ordusunun dönüşü, şekerin halk arasında anılan bir madde olmasını sağlamıştır.

Amerika'nın keşfi ile Kristof Klomb Amerika'ya 1494 yılında yaptığı ikinci seferinde kamış fidelerini San Dominigo'ya götürmüştür. Buradaki iklim koşulları kamış tarımının kolay ve uygun bir şekilde gelişmesini sağlamış ve özellikle Küba, Puerto-Rikoda bu gelişmeler büyük hızla olmuştur. Pancardaki tatlılığı veren maddenin, kamıştaki tatlılığı veren şekerin aynısı olduğunu ilk defa 1747 yılında Almanya'da, Berlin Akademisi Direktörü ve Akademi labotuarlar şefi Marggraf bulmuştur. Böylece Margraff pancardan da şeker üretiminin mümkün olabileceğini kanıtlamış ve pancar şekeri sanayisinin planını Berlin Akademisine savunmuştur. Margraff ölümünden sonra talebesi ve halefi Franz Karl Achard, Alman hükümeti yardımı ile hocasının çalışmalarını devam ettirmiş ve Berlin civarındaki çiftliğinde pancarın 22 çeşidini yetiştirmiştir. 11 Ocak 1799 da Karl Frederick Wilhelm'e sonucu bildirmiş ve en iyi şekerin pancardan üretilebileceğini açıklamıştır.¹⁴

Margraff'ın talebesi olan Kimyager Achard, Şarki Prusya'da 1787 senesinde üçüncü Frederik'i ikna ederek Prusya'da pancar işleyecek bir şeker fabrikasının kurulmasını teşvik ediyor ve 1802 de ilk şeker fabrikası kurulmuştur. Bunu takiben 3-4 sene sonra da ikinci bir fabrika kurulmuştu.¹⁵ Aşağı Silezya'da üretime başlayan ilk pancar şekeri fabrikasının günlük kapasitesi 3600 kg. idi. Avrupa da pancar şekerinin yayılmasına ve şeker fabrikalarının çoğalmasına 1806 yılında Napolyon'un İngiltere'yi yenmek amacıyla Avrupa kıtasını izole etmesi neden olmuştur. Dışarıdan ucuz kamış şekeri ithali bu şekilde imkânsızlaşınca, şeker pancarı ve bundan şeker üretimi maliyet güçlüklerini ekarte ederek, genişlemek ve gelişmek imkânını bulmuştur. Ayrıca Napolyon pancar tarımını teşvik için bu işle uğraşanlara bazı imtiyazlar sağlamış ve eleman yetiştirmek için okullar açtırmıştır.¹⁶

¹³ Şahingiray, *Pancar Dergisi*, 3.

¹⁴ Nazım Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, Ankara, 1993, 75.

¹⁵ Baha Tekand, *Türkiye Şeker sanayinin Dünü Bugünü ve Yarını*, Ankara, 1958, 4.

¹⁶ Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, 75.

1876 Romanya'da, 1880'de İsveç ve Danimarka'da, 1898'de Bulgaristan ve İspanya'da, 1890'da İtalya ve Sırbistan'da, 1919'da İngiltere'de, 1925'de İrlanda ve Letonya'da, 1932'de İran'da ilk pancar şekeri fabrikaları kurulmuştur.¹⁷

2. Şekerin Ülkemizde Gelişimi

İlk yıllarda Anadolu insanı ne şekeri ne de şeker pancarını bilmektedirler. Şeker yerine yaygın olarak pekmez kullanılmaktadır. Halk arasında ülkeye az miktarda Rusya'dan gelen kelle şekerin mayasının insan kemiği olduğuna inanıldığı belirtilir.¹⁸ Cumhuriyetten önce şeker gereksiniminin bir bölümü, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerinden ithal edilerek karşılanıyordu. Kapalı ekonominin egemen olduğu yörelerde ise şeker yerine genellikle üzüm ve öteki meyvelerden elde edilen pekmez kullanılıyordu. 19.yüzyılda dünya şeker üretiminde şeker kamışından başka şeker pancarının da yaygınlaşarak kullanılmaya başlaması, Osmanlı ülkesinde de şeker fabrikası kurulması yönünde bazı çalışmalar yapılmasına yol açtı.¹⁹ İlk teşebbüs 1839'da Necip Paşa'nın bizzat ilgilenmesi neticesinde bir fabrika kurulması için Almanya'dan makine ve teçhizat getirtmesiyle yapılmış, ancak kendisinin ölümüyle bu faaliyet gerçekleşmemiştir.²⁰

Şeker sanayiye diğer teşebbüs ise 1840 yılında İstanbul tüccarlarından Arnavut Köylü Dimitri Efendi tarafından teşebbüste bulunulmuştur²¹. Dimitri'nin bir şeker fabrikası kurmak için Hükümete yaptığı müracaat üzerine, konu Nafia Meclisinde gözden geçirilmiş ve şeker fabrikasının kurulması imtiyazının 10 sene müddetle kendisine verilmesi hakkında 11 Mart 1840 tarihinde bir mazbata yapılmıştı.²² Bundan sonra sırasıyla 1867 yılında Davutoğlu Karabet'in, 1879 yılında Fenerler İdaresi Müdürü Michael Paşa'nın, 1890 tarihinde Yusuf Bey'in, asrın sonlarına doğru da Rauf Paşa'nın teşebbüsleri vardır²³. Hacı Gedik Ahmet ve Celepzade Abdullah efendiler de bir şeker fabrikası kurmayı düşünmüşler (1906-1907) fakat Londra'da halı işleri komisyoncusu Gülbenkyakan'dan aldıkları bilgilerle bu işin 25-30 bin altına çıkacağına öğrenmişler ve fabrikadan vazgeçmişlerdir.²⁴ Cumhuriyetten önce şeker fabrikası

¹⁷ *Pancar Dergisi*, Türkiye Şeker Fabrikası A.Ş. Yayını, 1953, sayı: 23, 3.

¹⁸ Mahmut Kiper, "Üç Beyazlardan Şeker," *Pankobirlik Dergisi*, 2010, sayı: 98, 52.

¹⁹ *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, Cilt 20, İstanbul, 1990, 255.

²⁰ Haşmet Başar, *Adapazarı Şeker Fabrikası ve Çevreye Yaptığı Sosyal Tesirler*, Sakarya, 1971, 7.

²¹ Necdet Baykut, *Dünya ve Memleketimizde Şeker Sanayinin Doğuşu*, Ankara, 1960, 5.

²² Veldet, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*, 21.

²³ Ömer Alp, *Ortak Pazar Ülkeleri ve Türkiye Şeker Endüstrileri*, Ankara, 1963, 232.

²⁴ *Pancar Dergisi*, 6.

kurma girişimleri özellikle Uşak yörelerinde gelişmiştir. Halı ticareti dolayısıyla Avrupa ile yakın temas kuran Uşaklılar, bir yandan yurdumuza gelen Avrupalı iş adamlarından şeker fabrikaları ve pancar tarımı ile ilgili bilgiler toplarken, diğer yandan Avrupa'ya giden Uşaklılar da muhtelif yerlerdeki Şeker Fabrikaları ve pancar tarımını incelemek imkânı bulmuşlardı. Bu arada 1906-1907 yıllarında Türkiye'ye getirilen pancar tohumları Uşak yörelerindeki çiftçilere dağıtılarak deneme amacıyla ekilmiştir.²⁵ Bu teşebbüslerden sonra, bazı müteşebbislerin Akşehir civarlarında, Birinci Dünya Savaşı sıralarında da yabancılar tarafından Adapazarı ve Karacabey havalisinde fabrika etütleri yaptığı görülmüştür. Ankara, Kastamonu, Bursa, Çanakkale, Sivas ve Elazığ'da yapılan etütler ve nihayet 1917 yılında kurulan Zenit Şirketi'nin teşebbüsleri de diğerleri gibi neticesiz kalmıştır²⁶.

Türkiye, gerek Birinci Dünya Savaşı, gerekse Kurtuluş Savaşı sırasında çok büyük şeker sıkıntısı çekmiştir. Bu sıkıntıyı gidermek amacıyla Türkiye'de ulusal nitelikte şeker sanayisini kurma girişimleri Cumhuriyet döneminde olmuştur.²⁷ Kurtuluş Savaşı sonucunda devletin izlediği milli ekonomi politikasının temelinde, ülkemizin en çok ihtiyaç duyduğu temel tüketim maddelerinin ülkemizde üretilmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması hedeflenmekteydi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan ekonomik seferberlikte, şeker sanayinin gelişmesi ve buna bağlı olarak şeker kamışı ve şeker pancarı tarımının yaygınlaştırılması, öncelik verilen konuların başında gelmiştir.²⁸

Mustafa Kemal Atatürk, şeker sanayinin gelişmesi yolunda atılacak adımların önemini şu sözleriyle belirtmiştir. “*Memleketimizin her müsait muntıkasında şeker ihtiyacının temini mühim hedeflerimiz arasında tanınmalıdır.*”²⁹ Bu sıkıntıyı gidermek amacıyla Türkiye'de ulusal nitelikte şeker sanayini kurma girişimleri Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bu da Cumhuriyet döneminin sağladığı geniş imkânlar sayesinde olmuştur. Halkın, ekmekten sonra gelen et ve şeker gibi asli gıdası çok düşük durumda,

²⁵‘Şeker Sanayinin Kuruluşunun 50.Yılında Türkiye’de Pancar Tarımı’, *Şeker Dergisi*, Kuruluşunun 50.Yılında Özel Sayı, Sayı:102, Ankara 1978, 19.

²⁶ Baykut, *Dünya ve Memleketimizde Şeker Sanayinin Doğuşu*, 5.

²⁷ İsmail Soysal, *Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920- 1945)* Ankara, 2000, Cilt :1, 173.

²⁸ M. Karayaman, *Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar*, (Çevrimiçi) <http://atam.gov.tr>, 11 Kasım 2014.

²⁹ İlhan Tarus, *Uzun Atlama*, Ankara, 1957, 10.

ihtiyacı olan şeker para bulunabilirse bir miktar dışarıdan getirilmekte ve lüks gıda maddesi idi. 1926 yılında kişi başına yılda 4,5 kg şeker düşmekteydi.³⁰

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de düzenlenen ilk Türk İktisat Kongresi’nde ekonomimize yeni bir yön verilmeye çalışılmış, ülkemizin birçok çeşitli yerlerinden toplumu oluşturan sınıfları ve grupları temsil eden 1135 delege ile toplanmıştır. Burada ülke sorunlarına yönelik yeni çözüm önerileri tartışılmıştır. Kongre sonunda yer alan 16.madde de, “Memleketimizde pancar yetiştirilerek, şeker fabrikaları tesis ve ziraatta münavebe usulünün tevsii ve bu suretle hayvanatımızın ve hububatımızın ıslah ve çoğaltılması”,³¹ gerektiği ifade edilmişti. Cumhuriyet döneminde yerli sanayi geniş teşviklerle geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunun ilk örneği şeker üretimidir. Bu kapsamda yasal düzenlemede yapılmış, Teşvik-i Sanayi Kanunu gözden geçirilmiştir.³² 601 sayılı kanunla şeker fabrikaları için tanınan imtiyaz ve muafiyetlerle devlet himayesine alınca ilk ciddi teşebbüs Uşaklı Molla Ömeroğlu Nuri Şeker adında bir çiftçi tarafından başlatılarak³³ 6 Aralık 1925 yılında Uşak Şeker Fabrikası’nın temelleri atıldı³⁴

Uşak Şeker Fabrikası faaliyete geçirilmeden 1925 yılında Alpulu Şeker Fabrikası’nın inşasına başlanmış ve fabrika 26 Kasım 1926’da tamamlanmıştır. Bu iki fabrikanın yapımıyla, ülkemizin ilk şekeri üretilmiştir. Türkiye’de ilk defa açılan Şeker şirketi Uşak şirketi olsa da, Uşak fabrikası, Alpulu fabrikasından sonra üretime başladığından ilk defa şeker faaliyetine başlayan Alpulu Şeker Fabrikası’dır.³⁵ Uşak Şeker Fabrikası’nın 12.10.1926 da montajı biter, fabrika da su sıkıntısı yüzünden tecrübe kampanyasına ancak 10.12.1926 da yapılabilmektedir.³⁶ 1930’lu yılların başına kadar Uşak ve Alpulu Şeker Fabrikaları ülke gereksinimini kısmen karşılamıştır.³⁷ 1930 yılında yerli şeker üretimi 13 bin ton, şeker tüketimi ise 71 bin ton olduğundan, ülkede

³⁰ Mehmet Gülmez, “Atatürk Yolunda Şeker Sanayinin Milletimize Kazandırdıkları”, *Şeker Dergisi*, Atatürk’ün Doğumu’nun 100.Yılında Özel Sayısı, Ankara 1981, 27.

³¹ Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, Ankara, 1989, 11,30.

³² Nadir Eroğlu, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları(1923-1938)”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt:23, sayı:2, 66.

³³ *Türkiye Şeker Sanayi(1926-1986)*, Ankara, Türkiye Şeker Fabrikaları Yayınları, 1986, s. 12.

³⁴ Taygun, *Türkşeker’in Öyküsü*, 85-86.

³⁵ İsmail Türk, “Türkiye’de Şeker Sanayii ve Pancar Ziraatı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, sayı:4, Ankara, 1957, 24-25.

³⁶ Necdet Baykut, “Dünya ve Memleketimizde Şeker Sanayinin Doğuşu ve Erzurum Şeker Fabrikasının Bölge Üzerindeki İktisadi ve Sosyal Tesirleri”, *Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş Şeker Dergisi*, sayı:36, Ankara, 1960, 5.

³⁷ Atatürk ve Şeker Sanayi, (Çevrimiçi) <http://www.sekeris.org.tr>, 13 Kasım 2014.

şeker arz ve talep dengesini sağlamak için 63 bin ton şeker ithal edilmek zorunda kalınmıştı.³⁸

Aradan 7 sene geçtikten sonra 1933'te Eskişehir Şeker Fabrikası, 1934 te Turhal Şeker Fabrikası kurulmuştur.³⁹ Böylece şeker fabrikalarının sayısı dörde yükselmiştir, bu ayrı fabrikalar koordineli çalışması için 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş (Türk Şeker) kurulmuş ve fabrikaları devralmıştır. Ülkemizin nüfus artışına paralel olarak artan şeker ihtiyacını karşılamak için yeni şeker fabrikaları kurulmasını gerektirmiştir. Bu sebeple de 1977'de Afyonkarahisar, 1982'de Muş ve Iğın, 1983'de Bor, 1984'de Ağrı ve 1985'de Elbistan Şeker Fabrikaları işletmeye açılmıştır. Daha sonrasında ise 1989'da Erciş, Ereğli ve Çarşamba Şeker Fabrikaları, 1991'de Çorum ve 1993 yılında da Kars fabrikaları işletmeye açılmıştır. Bu fabrikaları 1998 de açılan Yozgat ve 2001 yılında işletmeye açılan Kırşehir Şeker fabrikaları takip etmiştir. Çumra, Boğazlıyan ve Aksaray Şeker Fabrikalarının da işletmeye açılmasıyla şeker üreten fabrika sayısı 33'e yükselmiştir.⁴⁰

Ülkemizde kurulan bu fabrikalarla birlikte kişi başına düşen şeker tüketimi yıllık 25 kg'dır.⁴¹ 1970 yılında 17,8 kg, 1960 yılında 10,7 kg, 1950 yılında 6,1 kg, 1927 yılında ise bu miktar sadece 4,6 kg idi.⁴²

3. Eskişehir Şeker Fabrikası Kuruluşu

Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikalarının kurulup hizmete girmesiyle artık ülkemizde şeker sanayi doğmuş bulunuyordu. İlk kampanyanın (Kampanya terimi şeker fabrikalarının yıllık çalışma süreleri için kullanılmaktadır)⁴³ yapıldığı 1926 yılından Eskişehir Şeker Fabrikasının kurulduğu 1933 yılına kadar hem pancar tarımında hem de işletmecilik alanında şeker sanayi ile ilgili bilgiler edinilmiş yeterli tecrübeler kazanılmıştı. ⁴⁴ Eskişehir Şeker Fabrikası, Cumhuriyetle birlikte başlayan hızlı endüstrileşme hamlesinin temel taşlarından biridir. Şeker fabrikasının projesi,

³⁸ Ömer Alp, "Atatürk ve Şeker Sanayimiz", *Şeker Dergisi*, Atatürk'ün Doğumu'nun 100.Yılında Şeker Dergisi Özel Sayısı, Ankara 1981, 23.

³⁹ Tekand, *Türkiye Şeker sanayinin Dünü Bugünü ve Yarını*, 5.

⁴⁰ *Şeker İş Dergisi*, Şekerin Geleceği, 119.sayı, Ankara, 2011, 29.

⁴¹ T.C Şeker Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.sekerkurumu.gov.tr>, 15 Aralık 2014.

⁴² *Şeker Dergisi*, 2.

⁴³ Asil Nadir, "Kampanya", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Gelişim Yayınları, Cilt 10, İstanbul, 1996, 6262.

⁴⁴ Türkiye Şeker Sanayii İşçileri Sendikası, 216.

Cumhuriyetin getirdiği o özgürlük ve yeniden var olma hareketinin rüzgârıyla kısa bir sürede hazırlanmıştı.⁴⁵

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Kalem Mahsus Müdürlüğünden 9 Ocak 1933 yılında Eskişehir Valisi Hakkı Bey'e gönderilen yazıda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün birkaç gün sonra yapacağı iktisadi tetkik gezisi dolayısı ile Eskişehir'i ziyaret edeceğini ve bu ziyarette 1933 yılı içerisinde kurulması karar altına alınan şeker fabrikası için pancar ziraatı ve ziraat teşkilatı hakkında bilgi alacağını ve fabrika sahasını göreceğini belirtmiştir.⁴⁶

Cumhuriyet Gazetesi'nin 17 Ocak 1933 tarihli haberinde; Mustafa Kemal Atatürk'ün Eskişehir'e ziyaret gerçekleştirdiğini, halkın büyük bir coşku ve heyecanla Büyük Reisi beklediğini, şehri gezdiğini ve Şeker Fabrikasının yerini bizzat gezdiğini belirtmiştir.⁴⁷

Şeker fabrikasının yeri Mustafa Kemal Atatürk tarafından gösterilerek yapılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Eskişehir Şeker Fabrikası'nın kuruluş hazırlıklarıyla bizzat ilgileniyordu. Dönemin İktisat Vekili Celal Bayar Kenan Mortan ile yaptığı bir söyleşide Şeker Fabrikasının yerinin seçimini yaparken Mustafa Kemal Atatürk'ün ulaşım yollarına uzak arazi yerine halkın moralini yüksek tutacak ve tren ve karayoluyla yolculuk yapan herkesin görülebileceği yere yapılmasını istemiştir. Celal Bayar Mustafa Kemal Atatürk'le geçen diyaloglarını şöyle anlatıyor "Eskişehir Seker Fabrikasının yerini hazırlıyoruz, ben kendi hesabıma muhtemel iki yer hazırlamıştım. Şehrin hemen yanında şimdiki yer. Bir orası var. Bir de Eskişehir'in Porsuk suyunun yanı vardı. Orada Kızılay Teşkilatı'nın depoları vardır. Geniş bir sahadır. Arazisi daha ucuzdur. Orada da kurulabilirdi. O tarihte Atatürk ile beraber, Trenle İstanbul'a giderken Eskişehir'e yaklaştık. Birdenbire Atatürk, Bizim Eskişehir Fabrikası ne oldu diye sordu. Her şeyi ile hazır Gazi hazretleri dedim ve sonra devam ettim, yeri hakkında karar vermek üzereyiz, iki yerin de fayda ve sakıncaları var. Bunlar üzerinde duruyoruz. Atatürk bunun üzerine bu işi beraber yapalım dedi ve treni durdurdu. Porsuk suyunun yanındaki yeri gösterdim. İkinci yere şimdiki Fabrika mntıkasına vardığımızda burada

⁴⁵ Ahmet Atuk, *101 Eskişehir*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Ankara, 2010, 200.

⁴⁶ Polat Safi(Editör), *Kurtuluş ve Aydınlanma: Arşiv Belgeleriyle Eskişehir*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2009, 381.

⁴⁷ Büyük Reis Eskişehir'de tetkikatta Bulundu ve Bursa'ya hareket Buyurdu, Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ocak 1933, 1.

para meselesi biraz farklı olur dedim. 'Atatürk hiç düşünmeden burada yapacaksınız dedi ve nedenini su şekilde açıkladı."Tren geçtikçe halk istasyonun hemen yanındaki fabrikayı görecek, morali yükselecek. Bu yüzden parası ne olursa olsun, burada yapılmalı..."⁴⁸dedi.

Eskişehir Şeker Fabrikası üç milyon sermaye ile kurulan "Anadolu Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi" tarafından kurulmuştur. 100 liralık 30 bin hisseden oluşan sermayesine Türkiye İş Bankası %51, T.C Ziraat Bankası %24,5 Sanayi ve Maadin Bankası %24,5,(geri kalan %1 oranındaki hisse İş Bankası Umum Müdür Vekili Muammer Eriş ve Ziraat Bankası Meclisi İdare azası Mümtaz Beyler tarafından taahhüt olunmuştur.) oranında iştirak ettikleri bu Şirket, Şeker fabrikaları kurmak, ispirto ve tali maddeler istihsal etmek pancar ve şeker sanayi için gerekli olan maddeleri yetiştirmek üzere, zirai faaliyetlerde bulunmak amacıyla kurulmuştur. Fabrikanın kurulmasına karar verildiği 10.10.1932 tarihinden itibaren 2 ay kadar süren tetkikler ve değişik makine fabrikalarıyla temas ve müzakerelerden sonra, 8 Aralık 1932 tarihinde Alman firması olan "Maschinenfabrik Buckau R.Molf Aktien Gesellschaft Magdeburg" şirketiyle anlaşılmıştır. Daha sonra fabrikanın kurulacağı yerin tayini, satın alınması, inşa ve nakil işlerinin yoluna konması gibi ilk faaliyetlerin düzenlenmesi takip etmiştir. ⁴⁹

1 Şubat 1933 yılında fabrikanın temelleri atılmış,⁵⁰ 1 Nisan 1933'te montaja başlanmış, geceli gündüzlü çalışmak suretiyle, inşaat ve montaj işleri altı ay gibi kısa sürede bitirilerek, 20 Ekim 1933 de ilk işletme tecrübelerine çalışmalarına (Daha sonraki üç hafta içerisinde, ilk tecrübeye görünen eksikler ve arızalar giderilmiş) ve 5 Aralık 1933 de resmen işletmeye açılmıştır.⁵¹ Eskişehir Şeker Fabrikası kurulurken Uşak Şeker Fabrikasının tecrübelerinden faydalanmıştır. Şeker sanayimizin öncüsü Uşak Şeker Fabrikası gerek muhitine gerekse bütün memlekete büyük hizmetler vermiştir. Eskişehir Şeker Fabrikası kurulurken Uşak'ın pancar ziraatından ve yetiştirdiği elemanlardan da yararlanmıştı.⁵²

Eskişehir Şeker Fabrikasını kuran Anadolu Şeker Fabrikaları Türk A.Ş.'nin başına Atatürk'ün emirleriyle o zamanlar genç bir kimya mühendisi olan Kâzım Taşkent umum müdürü olarak getirilir. Kâzım Taşkent, tahsilini Almanya'da yapmış, sonra

⁴⁸Celal Bayar'ın Celal Mortan'la sohbeti, Cumhuriyet Gazetesi, 28.02.1984, s. 7.

⁴⁹ Veldet, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*, 407.

⁵⁰ Hakan Toy, Defne Elmacı, *Kronolojik Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul, 1997, 52.

⁵¹ Zeytinoğlu, *Türkiye'de Şeker Endüstrisi*, 47.

⁵² Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, 93.

Alpullu İşletme Şefliği yapmış zeki, çalışkan, cesur ve üstün yetenekli bir zat idi. Şirketin başına geçer geçmez Alpullu'dan Suphi Argon, Ekrem Oktar, Fethi Tan ve diğerleri gibi en kıymetli ziraatçıları almış ve Eskişehir'de pancar ziraatini emniyet altına almıştı. Montajı idare etmek üzere Almanya'dan yakın arkadaşları bulunan yüksek mühendis Nadir Önen ve yüksek mühendis Macit Eken ile Kırakkale fabrikalarının montaj başmühendisliğini yapmış bulunan Ahmet Yolaç'ı getirmiş ve Türklerin ecnebilerden daha iyi iş yapabileceklerini zamanın idarecilerine ve bütün kamuoyuna kabul ettirmiştir. Teknik adamlar altı ayda fabrikayı bitiriyordu. O sıralar Kâzım Taşkent'i uyurken gören olmamıştı.⁵³

Eskişehir Şeker Fabrikasının montajında büyük bir emeği geçen Muammer Tuksavul, Doğudan Batıya ve Sonrası adlı eserinde şeker şirketi yıllarını şöyle anlatıyor. "...Ocak 1932 sonlarında, önce İstanbul Sanayi Müdürü iken tanışmış olduğum Arif Kâzım Beyden ansızın şöyle bir acele telgraf almıştım.

"-Çok önemli bir büyük endüstri girişiminin kurulması için görevlendirildim. Birlikte çalışmak üzere derhal sizinle burada görüşmek ihtiyacımdayım. Acele telgrafla cevabınızı rica ederim." telgraf Eskişehir'den çekilmişti. Hemen telgrafla geleceğim günü bildirerek arkasından Eskişehir'e gittim. Karlı, soğuk, çamur içindeydi kent. Eskişehir'in tanınmış ailelerinden Yasin Çakırların un fabrikasının bürosunu kiralamışlar. Kâzım Beyle bu binanın birinci katındaki odasında buluştuk: -İşte, tam istediğimiz gibi bir iş. Devlet hizmeti değil! İş Bankasına burada bir üçüncü şeker fabrikası kurduruyorlar. Beni umum müdür olarak görevlendirdiler. Arkadaşım maden mühendisi Nadir Hakkı yanımdadır. Sizi de aramıza alacağız. Kendisine özgü heyecanlı bir kararlılıkla bu sözleri söyleyen Kâzım Bey, sıkı sıkı elimi tutmuş, benden muvafakat cevabımı bekliyordu: - Memnuniyetle, dedim ama şartlarım var. İşim teknik olacak. Yani, işletmede çalışacağım. Montaj ve ilk kampanya bittikten sonra ayrılmakta serbest olayım dedim.

-Hay hay. Montaj işleri gelişinceye kadar merkezde dış müesseselerde yoğun işlerimiz olacak. Makine, tesisat, yedek parça, işletme ve yardımcı maddeler alacağız. Bu işleri yürütürken gereken teşkilatı siz kurarsınız. Yazın yoğunlaşan montaja geçerek işletmeyi elinize alırsınız. Ücret olarak ne istiyorsunuz?

⁵³ Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, 101-102.

-Tamamen size bırakıyorum. -Ama ben size yağ fabrikalarındaki kazancınızı ödeyemeyeceğim. -Bunun hiç önemi yok, dedim.

O gün el sıkıştık ve ben 1 Şubat 1933'de Eskişehir'e taşınarak Şeker Şirketinde çalışmaya başladım. ...⁵⁴

8 Mart tarihli Cumhuriyet Gazetesinde "Eskişehir'de Bahar Hayatı" adı altında çıkan haberde halkın, şeker fabrikasının kurulmasını sabırsızlıkla beklediğini, Fabrikanın hazırlıklarının devam ettiğini, Fabrika memurlarının birer ikişer olarak Eskişehir'e geldiğini yazmıştı.⁵⁵

Fabrikanın üzerine kurulduğu ve Eskişehir'den 3 kilometre mesafede olan arazisi 2.627 metrelik bir kenarı porsuk çayının sol sahiline, 1.510 metrelik bir kenarı Eskişehir Tayyare Fabrikası arazisine, 2.745 metrelik şimal kenarı Eskişehir Ankara demiryoluna ve 1.228 metrelik diğer bir kenarı da Eskişehir'e dayanan, toplamda 3.653.708 metrelik bir sahadan oluşmaktadır. Fabrika, 10.034 metrelik bir iltisak hattıyla Eskişehir Demiryolu istasyonuna bağlanmış bulunmaktadır. (Fabrika vaziyet Planı Şekil 1'de)⁵⁶

Eskişehir Hava Kuvvetleri Merkezine giden şosenin solundaki düz sahaya fabrika, sağ tarafa, bu sahanın karşısına düşen araziye de idare ile sosyal binalar ve lojmanlar bulunmak üzere hazırlanan plan, Ocak 1933'den beri hummalı bir çalışma ile gerçekleştirilmekte idi. Makine ve cihazları, enerji santrali, borular, fabrika içi demiryolları ile ana demir yoluna bağlantı ve ana makas, bütün fabrika teçhizatı Almanya'dan geliyordu. Binanın demir konstrüksiyonları da Almanya'dan taşınıyordu. Gerek inşaat, gerek montaj programı, fabrikanın eylül sonunda işleyeceğine göre hazırlanmıştı. Bütün işler bu vadenin kesinlikle tutulması zorunluluğuna göre ilerliyordu. yüz kadar Alman montör gelmiş, elli Macar ve Çek şeker ustası angaje edilmiş, onlar da yaz aylarında gelip kampanya çalışmalarına hazırlanıyorlardı.⁵⁷

Büyük bir çaba ile fabrika Eylül ayı sonunda, kısım kısım işletme denemelerine girdi. Bir yandan fabrika yükselirken, öbür yandan pancar üretimi için Alpullu'dan Eskişehir'e gelen Yüksek Ziraat Mühendisi Suphi Argon'un kurduğu ziraat örgütünün denetiminde, pancar ekimi yapılmış, mahsul yetiştirilmişti. Demiryolu ve arabalarla

⁵⁴ Muammer Tuksavul, *Doğudan Batıya ve Sonrası*, İstanbul, 1981, 352.

⁵⁵ A.Ragıp, Eskişehir'de Bahar Hayatı, Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mart 1933, 6.

⁵⁶ Veldet, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*, 407.

⁵⁷ Tuksavul, *Doğudan Batıya ve Sonrası*, 354.

mıntikalardan pancarlar fabrika silolarına boşaltılmaya başlandı. Sonunda kampanya açıldı.⁵⁸

Eskişehirli gençlerin de, yılmaz ve yıkılmaz bir azim ve gayretle işe sarılmalarıyla, fabrika bitimine kadar günde 16-18 saat çalıştılar.⁵⁹ Büyük bir sevinç içerisinde açılış törenini tam hazırlarken, büyük bir aksilik olmuştu. Kireç elde edilen yüksek fırının özel ateş tuğlaları, fırın gövdesinin seksiyonunda eridi ve fırının çelikten dış gömleği kıpkırmızı kızararak, çok tehlikeli bir biçimde karın vermeğe başladı. Nerdeyse delinecek gibi olmuştu. Çek fırıncı ustasının bir dikkatsizliği yüzünden, çok önemli bir arıza, bütün fabrikanın durmasına ve açılış töreninin ileri tarihe alınmasına sebep oldu. Şimdi ocak soğuyacak, içine usta ve işçi girecek bir duruma gelecek, içerisi boşaltılacak, elimizdeki bir miktar yedek ateş tuğlasıyla eriyen tuğlalar yeniden örülecek, ocağa tekrar yol verilecek... Bu iş haftalar alacaktı. Bir de ya elimizdeki tuğlalar yetmezse ne olacaktı? Bu sebeple Bozüyük yakınlarındaki magnezit ocağını olduğu gibi derhal satın alıp, tuğlalarını sökerek, bir ihtiyat tedbiri olarak, Eskişehir'e taşıttık. Almanya'dan yeni tuğla getirmek 4-5 aylık bir işti. İyi ki bu tedbiri zamanında almışız. Nitekim yedek tuğlalarımız ancak ihtiyacın yarısına yetti. magnezit tuğlalarını kullanarak yarayı, hiç olmazsa kampanya süresince dayanacak biçimde yamadık. Ancak yitirdiğimiz 6 hafta içinde karakış bastırdı. Isı sıfırın altında 15-18 derece düştü. Tarla ve silolarımızdaki pancarlar dondu. İzolasyonları henüz tamamlanmamış kilometrelerce borular dondu. Vanalar işlemez oldu. Her şeye rağmen sayısız zorluk, aksilik ve kargaşa içinde şeker üretimi sürdürürken, kış kıyamette, açılış merasimi yapılmak zorunda kaldı.⁶⁰

1933 yılında Şeker Fabrikasının faaliyete geçmesi dolaylı olarak Eskişehir Bankası'na bir etki yaratmış, ovada şeker pancarı üretimi yapmaya başlayan büyük çiftçilerin kredi talebi artmış, Eskişehir Bankası da çiftçilere çeşitli kolaylıklar sağlamaya başlamıştı.⁶¹

Fabrika açıldığı yıl, ilk kampanyasında 83.157 ton pancar işleyerek, 12.124 ton şeker imal edilmişti. Günde 1500 ton pancar işlemek üzere kurulan fabrika, kazan,

⁵⁸ Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, 103.

⁵⁹ Eskişehir Şeker Fabrikası, *Halkevi Dergisi*, 111.

⁶⁰ Tuksavul, *Doğudan Batıya ve Sonrası*, 355.

⁶¹ M.Şinasi Acar, *Eskişehir Zaman*, Mekân, İnsan, 2009, 64.

türbin, pancar ve şeker daireleriyle küspe kurutma tesisatında yapılan ıslahlarla bir sonraki yıl işletme kapasitesi günde 1800 ton pancara çıkarılmıştı.⁶²

Günümüze kadar düzenli olarak bakımları yapılan, teknolojiye ayak uyduran Şeker Fabrikası 2013 yılındaki kampanyada 7.413 ton pancar işlenmiştir. Eskişehir Şeker Fabrikası kurulduğu yıl İlk çalışma kampanyasında 138 daimi ve 78 memur ile 226 daimi ve 1169 geçici işçi çalışmıştır. Kurulduğundan bu yana binlerce kişiye istihdam sağlayan fabrikanın 2013 kampanyasında sadece fabrikada 114 memur, 354 daimi, 76 geçici olmak üzere 546 kişi istihdam etmiştir.⁶³

Fabrikada üretilen ilk şeker 29 Kasım 1933 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası salonunda yapılan törenle satıldı. Saat 16.00 da yapılan merasime Ticaret Odası üyeleri ve tüccarları, fırka başkanı, belediye başkanı ve Vali Vasfi bey toplanmışlardı. Recep Zühtü Bey ve Kâzım Bey salona geldikten sonra bir çuval toz ve bir sandık kesme şeker salonun ortasına kondu. Daha sonra Kâzım Bey, fabrikanın 6 ay gibi kısa sürede kurulup işletmeye başladığını söyledi. Her iki şeker de fabrika, Tayyare Cemiyetine hediye ettiğinden satış açık arttırma usulüyle yapılmıştı. “ Bir çuval toz şeker 500 liraya Vali Hakkı Bey üzerine kaldı. Müzayede de Recep Zühtü Bey ile bankalar da iştirak etmişlerdi. Vali Bey bu şekerı tayyare cemiyetine bıraktı. Şeker fabrikası da kıymetli bir hatıra olarak fabrika müzesine konulmak üzere bu şekerı piyasa fiatile cemiyetten satın aldı. Bundan sonra misafirlere çay ikram edildi. Ticaret odasının hazırladığı bu çaya, Eskişehir’in kendi şekerinden konulması Recep Zühtü ve Kâzım Bey tarafından teklif olundu. Ve alkışlarla kabul edildi. Herkes ortadaki sandıktan şeker alarak çayına koydu. Bu hal pek lâtif ve çok samimi bir intibah husule getirdi. Çaylar içilirken oda reisi Kamil Bey ayağa kalkarak: “Arkadaşlar; bugün şu mütevazı toplantı ile Eskişehir ve bütün Türkiye yeni bir iktisadi devre girmiş bulunuyor. Vaktiyle yarı müstemleke ve müstehlik bir diyar olan vatanımızda bugün iktisadi istiklâlimizi de temin edilmiş görüyoruz. Bize bu imkânları veren cumhuriyet rejimini alkışlıyorum.”dedi ve şiddetle alkışlandı. Bir çuval şekere eski fiyatlara göre 175 kuruş fark vardı.⁶⁴

⁶² Veldet, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*, 408.

⁶³ İstatistikler, <http://www.turkseker.gov.tr>, (Çevrimiçi) 12 Kasım 2014.

⁶⁴ Eskişehir’in İktisadi Hayatında Mühim Bir Gün, Akşam Gazetesi, 1 Kânunuevvel 1933 (1 Aralık 1933), 6.

Türk şeker sanayinin en büyük şeker fabrikası olan, 1 Şubat 1933 tarihinde temelleri atılan ve 6 ay gibi kısa sürede tamamlanan Eskişehir Şeker Fabrikasının açılış töreni 5 Aralık 1933 tarihinde coşkulu bir şekilde yapıldı.⁶⁵

Fabrikanın açılış töreni için günler öncesinden hazırlıklar yapıldı. Yurtiçinde gazetelerde ve radyolarda fabrikanın açılışı için günler öncesinden duyurular ve haberler yapıldı. Ankara ve İstanbul'dan törene katılacaklar için hususi trenler hazırlandı. Törene gidecekler için trenin gidiş ve gelişi hakkında bilgiler verilmişti. "Eskişehir Şeker Fabrikası'nın açılma merasimine iştirak buyuracak zevatı Eskişehir'e götürecek olan tren Salı sabahı 8 de hareket edecektir. Eskişehir'e varış saat 15'tedir. Dönüş 17.55 te ve Ankara'ya geliş gece yarısından sonra bir buçuktur. Davetlilerin 8 trenindeki mevkilerini almaları rica olunur." şeklinde davetlilere ayrıntılı bilgiler verilmişti.⁶⁶

Ulusal Gazetelerimiz fabrikanın açılış haberini okuyucularına iki gün arka arkaya manşetten aktardı. Akşam Gazetesi "Eskişehir Şeker Fabrikası Dün Merasimle Açıldı", Hâkimiyeti Milliye Gazetesi "*Eskişehir Şeker Fabrikası Dün Açıldı*", Cumhuriyet Gazetesi "Şeker Fabrikalarımızın Üçüncüsü de Dün Açıldı." ve "Üçüncü Şeker fabrikamız" diye okuyucularına iletiler.

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi "*Eskişehir Şeker Fabrikası Dün Açıldı*", diyerek manşetten duyurduğu habere Cumhurbaşkanımız Mustafa Kemal Atatürk'ün Şeker Fabrikasıyla ilgili söylediği "...Eskişehir Şeker Fabrikası, millî ülkeye derin alâkanın yükselmiş, değerli vesikasıdır." Diyerek okuyucularına duyurmuştur. Başbakan İsmet İnönü'nün "...Yüksek bir millet olarak, milletler ailesi içerisinde Türk milletinin haklı ve yüksek mevkiini tutmak ve muhafaza etmek için sanayii memlekette behemehâl kurmak lâzımdır." sözü yer alıyordu.⁶⁷

TBMM Başkanı Kâzım Özalp, Başbakan İsmet İnönü, İktisat Vekili Mahmut Celal Bayar, Maarif Vekili Yusuf Hikmet Bayur, Ziraat Vekili Muhlis Erkmen ile Milletvekillerinin yanı sıra İstanbul'dan 200 kişilik heyetin yanı sıra Ankara, Bilecik, Afyon, Kütahya, Adapazarı ve hatta Bolu'dan gelen vatandaşlar vardı. Şehir dışından gelen misafirler Porsuk oteline yerleştirildiler. Başbakan İsmet İnönü ve misafirlerin 15.00 te gelmeleriyle birlikte tören büyük bir sevinç ve heyecan içerisinde saat 16.00'da

⁶⁵ Veldet, 30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii, 407.

⁶⁶ Eskişehir Şeker Fabrikasının Açılışı, Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 3 Birinci Kânun 1933 (3.12.1933), 1.

⁶⁷ Eskişehir Şeker Fabrikası Dün Açıldı, Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 6 Birinci Kânun 1933(3.12.1933), 1.

İstiklâl Marşı'nın okunmasıyla başladı. İstiklal Marşı okunduktan sonra Recep Zühtü Bey kürsüye çıkarak konuşma yaptı. Daha sonra Başvekil İsmet İnönü'nün konuşması olmuştu. Konuşmadan sonra fabrikanın kapısına gerilen kurdeleyi İsmet İnönü keserek fabrikaya girildi. Fabrika baştan aşağı gezildi. Tayyareler misafirleri alçak uçuşla selamladılar. Misafirler fabrikayı baştan aşağı gezdikten sonra Başvekil ve TBMM Başkanı Kâzım Paşa ve diğer misafirler 19.00 da Ankara'ya hareket ettiler.⁶⁸

Hâkimiyeti Milliye Gazetesinde Falih Rıfki Atay Eskişehir Şeker Fabrikasıyla ilgili "İkinci Beyaz" isimli yazısında On yıl öncesine kadar unumuzun bile milli olmadığını, yeni sanayi tesisleri kurmak isteyen ülkelere gelişmiş sanayisini önceden kurmuş olan ülkelerin güldüğünü söyleyerek "On sene kadar ekmeğimiz bile milli değildi. Millet Meclisinde, Türkiye iktisat istiklâlinin ilk merhalesi olarak üç beyaz davasının ortaya atıldığı günü hatırlıyorum: Un, Şeker, Pamuk! Osmanlı İmparatorluğu Türkiye'si ununu Amerika'dan getiren bir ziraat memleketiydi. Uzun değil, on senelik bir tarihten bahsediyoruz. Cumhuriyet çocuklarını şimdi garabete inandırmak güçtür. Yarın şuna da güç inanacaklardır. Türkiye, ecnebi şekeri yiyen en iyi pancar memleketlerinden biri idi. Biz, Adana ve Aydın topraklarının öz sahipleri, henüz ecnebi pamuklusu giymekte devam ediyoruz. Birinci beyaz senelerden beri yüzde yüz Türk'tür. İkinci beyazın üçte ikisini millileştirdik. Turhal topraklarında dördüncü şeker fabrikasının temelleri atılmıştır. Pamuklu tezgâhlarının makineleri ise bir kaç aydan beri Sovyetler Birliğinin ihtisas fabrikalarında imâl olunmaktadır.1933 yılını yeni bitiriyoruz. Şeker sanayiine 1926 da başladık. Pancar tarlasından laboratuvarına kadar, bütün dava, Türk çiftçisinin ve Türk işçisinin, Türk teknisyeninin ve Türk idarecisinin elinde, kökten halledilmiştir." diye yazmıştır.⁶⁹

Mustafa Kemal Atatürk, 12 Kasım 1937 günü Ankara'dan Doğu Anadolu gezisine çıktığında 20 Kasım'da Eskişehir'e uğrar. İstasyonda kendisini karşılayanlarla kısa bir görüşme yapmış, Eskişehir Valisinden Şeker Fabrikası'nın durumu ve pancar ekimi hakkında bilgi alıp ve şöyle demiştir: "Eskişehir bir sınaî şehri olmalı, buradan tütecek bacalar Türkiye'nin iktisadi hayatını yükseltmelidir. Çalışmalarınızı buna göre planlayınız."⁷⁰

⁶⁸ Şeker Fabrikasının Üçüncüsü de Dün Açıldı, Cumhuriyet Gazetesi, 6 Kânunuevvel 1933 (6 Aralık 1933), 1.

⁶⁹ Falih Rıfki Atay, İkinci Beyaz, Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 7 Birinci Kânun 1933 (7.12.1933), 1.

⁷⁰ Perihan Sarıöz, Bir Zamanlar Eskişehir, Esbank Yayınları, İstanbul, 1997, 123.

Fabrikanın bir de gayet iyi kurulmuş dökümhane ve marangozhane ile demirhane ve tamirhaneden mürekkep atölye teşkilatı vardır. Bu atölye sayesinde fabrikanın hem kendi yedek parçalarıyla tamiratı temin edilmekte, hem de diğer şeker fabrikalarının, mühim ve yekûna baliğ olan ziraat aleti tamir edilmekte ve yedek ihtiyaçları karşılanmaktadır.⁷¹ Bunlar daha sonra “makina yapan makina fabrikalarıdır”. Bu atölye (Eskişehir ve Turhal) yeni şeker fabrikalarının kuruluşlarında önemli rol oynamış ve büyük hizmetler yapmıştır. 1962 ve 1963 yıllarında kurulan Ankara ve Kastamonu Şeker Fabrikalarının makine ve tesislerinin önemli bir kısmı bu atölyelerde imal edilmiştir.⁷² Makine fabrikaları bunların yanı sıra kapasite arttıracak olan şeker fabrikalarının tevsii için gerekli makinaları da üretiyordu. Her yıl yapılmakta olan şeker fabrikalarının bakım ve onarım makine tesis ve yedek parçaların üretimi de bu makine fabrikaları tarafından yapılmaktaydı. Ülke içi taleplerin yanı sıra yurtdışından da sipariş kabul etmeye başlamıştı.⁷³ Eskişehir Makine Fabrikası, Şeker Şirketi dışında Türkiye Çimento Sanayii A.Ş., Türkiye Petrolleri A.O, TCDD, Karayolları, devlet Su İşleri, Tekel Genel Müdürlüğü, Seka Kâğıt Sanayii ve çeşitli özel sektör kuruluşlarına imalat ve satış yapmaktaydı.⁷⁴

Şeker fabrikası içerisinde 20 yataklı bir revir (Hastane) vardı. Bu hastane 1947 yılında yapılmıştı.⁷⁵ İçerisinde modern bir ameliyat salonu da vardı. Burada fabrika yöneticileri, çalışanları tedavi görüyordu.

Eskişehir Şeker Fabrikasında ham madde olarak küp ve toz şeker satışının yanı sıra kampanya süresince üretilen şekerli maddelerde bulunuyordu. Bonbon şekeri, karamela şekeri, piknik şekeri, çerez şekerleri, draje şekeri, jöle şekerleri ve lokum da üretilerek satılırdı.⁷⁶ Çiftliklerde üretilen buğday, arpa, ayçiçeği ve baklagil tohumlukları anaç ve sertifikalı kademelerde üretilerek kamu kuruluşlarına ve pancar çiftçilerine dağılmaktaydı. Avrupa'dan getirilen Holstein ve Braunvich süt ırkı yüksek vasıflı damızlıklar, şeker sanayinin çiftliklerinde üretilerek kamu kuruluşlarına ve çiftçilere verilmekteydi. Ayrıca üretilen koyun ve kümes hayvanları da çiftçilere dağılmaktaydı.

⁷¹ Cumhuriyetin 15'inci Yılında Eskişehir, 93.

⁷² Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, 185.

⁷³ Salih Özel, *Türkiye Şeker Sanayi Dünyü Bugünü Yarını*, Ankara, 2007, 189.

⁷⁴ *Eskişehir 1973 İl Yıllığı*, Uğur Matbaası, Eskişehir, 1973, 189.

⁷⁵ Fikret Çelikkanat, *Eskişehir*, Bozkurt Matbaası, 1963, 107.

⁷⁶ *Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Tekdüzen Genel Hesap Planı ve Açıklamaları*, Ankara, 1983, 306.

Tarımsal işletmelerdeki hayvancılık ürünlerinden süt, yoğurt, peynir, tereyağı, tavuk eti ve yumurta da şeker fabrikası çalışanları ile çevreye satılarak değerlendirilmektedir.⁷⁷

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yönetim Kurulunun 30.12.1998 tarih ve 2337-35/1 sayılı kararı ile fabrikaya Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin ilk Genel Müdürü olması nedeniyle anısını yaşatmak için KÂZİM TAŞKENT adı verilmiştir.⁷⁸

Şeker fabrikalarının kurulmasının ana hedefi sadece ülkemizin şeker ihtiyacını karşılamak değil, tarımı ve dolayısıyla çiftçiyi de, fabrika işçisini de kalkındırmaktı. Şeker sanayiinde çalışanlar batıdan sadece şeker üretim teknolojisini almadılar, bununla birlikte sosyal yaşantılarında batının kültürünü de benimsediler, uyguladılar, yaşadılar ve yaşattılar. Şeker sanayii; fabrikaları, lojmanları, misafirhaneleri, lokantası, okulu, camii, öğrenci yurtları, aile toplantıları, kampanya ve yılbaşı baloları, sineması, çocuk bahçesi, spor (futbol, güreş, bisiklet, tenis, basketbol, voleybol), kültür derneği, caz topluluğu, satış mağazası, para biriktirme ve yardımlaşma sandığı, hayır müesseseleri kurma ve yaşatma derneği, park ve bahçeleri, hastanesi, yüzme havuzu ile bir bütün olarak 'Şeker Ailesi'ni oluşturmuştur.⁷⁹

Şeker sanayimizin milli ekonomimize yaptığı büyük hizmetlerin yanında çeşitli sosyal faaliyetleri de destekliyordu. Şeker fabrikalarının bulunduğu yere inşa edilen camii ve okullar bu güzel faaliyetlerdendi. Şeker Sanayii mensupları Hayır Müesseseleri Kurma ve Yaşatma Derneği'nin 1951 yılından bu yana çeşitli fabrikalar civarında üyelerin aidatlarıyla ve küspe bağışlarıyla 10 ilkokul, 6 camii inşa etmişti. Eskişehir Şeker İlkokulu bu dernek tarafından 394.900 TL ye yaptırılmıştır.⁸⁰ 2.5 yıllık süre içerisinde tamamlanan okul, 1963 yılında eğitim öğretime açılmıştır. Mahallenin genişlemesiyle birlikte mevcut okul ihtiyaca cevap veremediğinden 1968 yılında 1 kat daha (6 derslik ve 1 salon) yapılarak yine aynı yıl eğitim-öğretime yetiştirilerek hizmet vermeye başlamıştır.⁸¹

Kültür Derneği'nin faaliyet gösterdiği kollar şöyleydi:15 günde bir Çarşamba geceleri mensuplara konferans, münazara, kültür filmi, edebiyat ve sosyete oyunlarından oluşan bir akşam tertip eden dernek Geceleri Tertip Kolu vardı. Ankara ve İstanbul'dan davet ettikleri Devlet ve Şehir Tiyatrolarına sosyal tesis sahnesinde

⁷⁷ Özel, *Türkiye Şeker Sanayi Dünü Bugünü Yarını*, 106.

⁷⁸ Cumhuriyetin 80.Yılında..., 13.

⁷⁹ Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, 150.

⁸⁰ Özel, *Türkiye Şeker Sanayi Dünü Bugünü Yarını*, 150.

⁸¹ Şeker İlkokulu, (Çevrimiçi), <http://www.mebk12.meb.gov.tr>, 3 Aralık 2014.

piyesler oynatan, batı müziği konserleri, solistler ve oda müziği icraatlarını yapan müzik ve Tiyatro kolu vardı. Şeker çalışanları ve çocuklarına İngilizce ve Almanca dili eğitimi veren Lisan Kursları kolu vardı. Yakın ve uzak yerlere hafta sonu gezileri ve piknikleri tertipleyen Gezi Kolu vardı. Ayrıca Fabrika misafirhanesinde zengin bir kitaplık vardı ve bu kitaplığı üyelerin hizmetine sunan Kütüphane Kolu vardı.⁸²

26 Şubat 1947 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren İşçi ve İşveren Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'un getirdiği imkânlardan da yararlanarak Şeker Sanayiinde ilk işçi sendikası 4 Mayıs 1948 tarihinde Eskişehir'de kurulmuştur. Eskişehir'de Sendika kurulduktan sonra Turhal'da ikinci sendika, Alpullu'da üçüncü Sendika ve daha sonra da Uşak'ta dördüncü sendika kurulmuştur. O tarihlerde kısıtlı imkân dar mevzuattan dolayı birleşip beraber hareket etmeye başlamışlar ve Federasyon kurulmasına karar vermişler. 1953 yılının Ocak ayı son haftasında Eskişehir'de toplanan dört sendikanın yetkilileri hazırladıkları Federasyon Nizammesini Bakanlığa ve Valiliğe vermek, takiben gazetelerde ilan etmek suretiyle, 1 Şubat 1953 tarihinde Türkiye Şeker Sanayii İşçi Sendikaları Federasyonu'nu kurmuşlardır. Bu Federasyonun ilk başkanı, 2.başkanı, kâtibi, muhasip, veznedar ve üyelerin çoğunluğunu Eskişehir Şeker Fabrikası çalışanları oluşturuyordu.⁸³ Böylece federasyonlu yıllarda Şeker sanayi İşçi Hareketi'ne Eskişehir Şeker Çalışanları öncülük etmiş, güç katmış ve gelişmesine yardımcı olmuştur.

Şeker sanayiinin hammaddesi olan şekerpancarı, Türkiye ekonomisine çok yönlü katkısı olan bir tarımsal üründür. Şekerpancarı, üreticiye modern tarımın öğretilmesine, sulamanın, ekim nöbetinin tanıtılması, yaygınlaşması ve yerleşmesinde önemli görevler üslenmiştir.⁸⁴ Eskişehir Şeker Fabrikası, 3 il ve 314 yerleşim biriminde yaklaşık 20-25 bin kişi şeker pancarı tarımı yapmaktadır. Yılda ortalama 250.000 dekar pancar ekimi yapılmakta, dekara ortalama 13 tarım işçisi (çapa ve söküm) çalışmaktadır. Yılda yaklaşık 1 milyon ton pancar üretimi düşünüldüğünde ortalama 16 ton kamyon yükü göz önüne alınırsa, toplam 62.500 kamyon seferi yapılmaktadır. Fabrikadan günde ortalama 600 kamyon pancar, 100 kamyon küspe çıkmaktadır. Bu da 700 kamyon sahibinin 3 ay süreyle ailesinin geçimini sağlamaktadır. Fabrikada yılda yaklaşık 1 milyon ton pancar işlendiği ve bundan 350 bin ton yaş pancar küspesi üretildiği düşünülmektedir. Bir besi

⁸² Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, 156.

⁸³ Şeker İş 25.Yıl Belgeseli, 27-28.

⁸⁴ Erdoğan Güneş v.d, *Türkiye'de Gıda Sanayii*, Tübcel Ofset, İzmir, 2002, 222.

döneminde (4 ay) 1 hayvanın 3 ton yaş küspe tükettiği düşünülürse, fabrikanın ürettiği küspeden yaklaşık 120.000 büyük baş hayvanın yiyeceğinin karşılandığı görülmektedir. Her besi çiftçisi ailesinde 10 adet besi hayvanı düşünülürse 120.000 ailenin hayvanı besleyecek ve kendi geçimini sağlayacak yan ürünü sağlamaktadır.⁸⁵

Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün fabrikayı yapanları, çalışanları takdir ve teşvik eden sözleri fabrikanın Altın Defterindeki ilk yazısı şöyledir “*Eskişehir şeker fabrikası millî ülkeye derin alâkanın yükselmiş değerli vesikasıdır. Memleketin şeker ihtiyacını temin yolunda muvaffakiyetli son adımlarından biridir ve şeker ihtiyacının temini hedefine varılmak olduğunun ümit dolu müjdesidir.*

Bu yüksek millî eseri yarım yıl gibi pek az bir zamanda başarmak teşebbüs ve himmetinde bulunan millî müesseselerimizi takdir ve tebrik eylerim. Eserin fiilen vücut bulmasında bizzat çalışmış olan kıymetli arkadaşların ciddiyet ve yorulmaz faaliyetlerine hassatan teşekkür ederim.

Eskişehir şeker fabrikası gibi, modern bir sanayi ocağı vücuda getirmiş olmakla, teşebbüs ve himmet sahipleri, memleketimizin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak sanayi müesseselerini kolaylıkla ve az zamanda yaratmak mümkün olabileceğini de gözlerimiz önünde fiilen ve maddeten, ispat etmiş bulunuyorlar.

Türkiye Cumhuriyetini Böyle Sanayi müesseseleriyle zenginleştirenlere, güzelleştirenlere minnet.!

Gazi M.Kemal (04.12.1933)

⁸⁵ Yusuf Kızıldağ, *Eskişehir'de Pancar Tarımı ve Alternatifleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Eskişehir Pancar Ekicileri Kooperatifi Yayını, Eskişehir, (19-20 Mart 2002), 2.

4/12/1933

Eskişehir Şeker Fabrikası, Milli
ülkümüze derin alâkanın yükselmiş, değerli
vesikasıdır; Memleketin şeker ihtiyacını tatmin
yolunda müvaffakiyetli son adımlardan
biridir ve Şeker ihtiyacının temini hedefine
varılmak üzere olduğunun ümit dolu
müjdecisi olur.

Bu yüksek milli eser, yarım yıl gibi
pek az bir zamanda başarmak, tezellüs ve
himmetinde bulunan Milli Müesseselerimizi
Takdir ve telrik aylarım. Eserin fiilen vücut
bulmasında, bizzat çalışmış olan Kıymetli
Ar Kadastarların ciddiyet ve yorulmaz faaliyet-
lerine Hassatan teşekkür ederim.

Eskişehir Şeker Fabrikası gibi, Modern
bir sanayi ceâğı vücutta getirmiş olmakla,
Tezellüs ve himmet sahipleri, memleketimizin
bütün ihtiyaçlarını karşılayacak sanayi
müesseselerini kolaylıkla ve az zamanda
yaratmak mümkün olabilir. Özgür ve
gözleminiz önünde, fiilen ve maddeten,
bizzat etmiş bulunuyorlar.

Türkiye Cumhuriyetini, böyle
sanayi müesseseleriyle zenginleştirenlere,
Güzelleştirenlere Minnet!

Gazi M. Kemal

A. Koşun

5- XII - 933

İsmi A
5.12.1933

Sonuç

Türkiye şeker sanayiini “cumhuriyet evladı” olarak adlandırabilmek mümkündür çünkü Türkiye’nin ilk sanayi hareketi şeker fabrikalarının kurulmasıyla başlamıştır. Şeker fabrikası kurmak üzere cumhuriyet öncesi yapılan çalışmalar teşebbüs olmanın ötesine geçememiştir. Dolayısıyla, Türkiye şeker sanayii tam anlamı ile bir cumhuriyet eseri olarak doğmuştur. Yaklaşık 90 yıllık bir geçmişi olan bu milli sanayi kolu, ülke tarımına ve ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır. Şeker pancarı tarımı Türkiye genelinde ve Eskişehir ili özelinde sosyo-ekonomik açıdan çok kilit bir rol oynamaktadır. Ülkemizde şeker fabrikalarının kurulmasının hedefi sadece şeker üretmek olmamıştır. Aynı zamanda tarımı geliştirmek ve üreticiyi kalkındırmak amaçlanmıştır. Üreticiler, geleneksel tarımdan modern tarıma pancar tarımını öğrendikten sonra daha kolay bir şekilde uyum sağlamayı başarmışlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında dışarıdan şeker ithal edilirken ilk kurulan fabrikalarla seksen yedi bin ton şeker üretme kapasitesine ulaşılmıştır. Günümüzdeki üretim hacmi ise bir milyon üç yüz bin tona ulaşmıştır. Yaklaşık 3 milyar dolar katma değer yaratan şeker sanayii, taşımacılık sektörüne 25 milyon ton iş hacmi oluşturmakta ve birçok alanda dışa bağımlılığın önüne geçmektedir. Doğrudan ve dolaylı olarak 10 milyon çalışana iş ve ekmek olanağı sağlayan bu sektör Türkiye’nin, Eskişehir’in ekonomik-sosyal gelişimi bakımından da önemli katkılar sağlamaktadır.

Kaynakça

I. Gazeteler

- Akşam Gazetesi, 08.03.1933.
Akşam Gazetesi, 01.12.1933.
Akşam Gazetesi, 03.12.1933.
Cumhuriyet Gazetesi, 17.01.1933.
Cumhuriyet Gazetesi, 08.03.1933.
Cumhuriyet Gazetesi, 28.02.1984.
Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 03.12.1933.
Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 06.12.1933.
Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 07.12.1933.

II. Dergiler

- Halkevi Dergisi, Cumhuriyetin 10 yıldönümü Fevkalade Nüshası, No-13-15,1933.
Pancar Dergisi, Sayı 23, Ankara, 1953.
Şeker Dergisi, Cumhuriyetin 50.Yılı Özel Sayı, Ankara 1973.
Şeker İş Dergisi, *Şekerin Geleceği*, 119.sayı, Ankara, 2011.
Atatürk ve Şeker Sanayi, (Çevrimiçi) <http://www.sekeris.org.tr>, 13 Kasım 2014.

III. İnternet Kaynakları

Atatürk Araştırma Merkezi, <http://atam.gov.tr>, 11 Kasım 2014.
Eskişehir Şeker İlkokulu, <http://www.mebk12.meb.gov.tr>, 3 Aralık 2014.
Şeker Kurumu, <http://www.sekerkurumu.gov.tr>, 15 Aralık 2014.
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., <http://www.turkseker.gov.tr>, 12 Kasım 2014.
Türkiye Gıda ve Şeker Sanayi İşçileri Sendikası, <http://www.sekeris.org.tr>, 15 Aralık 2014

IV. Kitaplar

- Acar, M.Şinasi, *Eskişehir Zaman, Mekân, İnsan*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları No:23, Ankara, 2009.
- Alp, Ömer, “Atatürk ve Şeker Sanayimiz”, *Şeker Dergisi*, Atatürk’ün Doğumu’nun 100.Yılı Özel Sayısı,1981.
- Ana Britannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul, Cilt 20, 1990.
- Alp, Ömer, *Ortak Pazar Ülkeleri ve Türkiye Şeker Endüstrileri*, Ankara, 1963.
- Atuk, Ahmet, *101 Eskişehir*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Ankara, 2010.
- Başar, Haşmet, *Adapazarı Şeker Fabrikası ve Çevreye Yaptığı Sosyal Tesirler*, Sakarya, 1971.
- Baykut, Nejdət, *Dünya ve Memleketimizde Şeker Sanayinin Doğuşu ve Erzurum Şeker Fabrikasının Bölge Üzerindeki İktisadi ve Sosyal Tesirleri*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Şeker Dergisi, Sayı:36,1960.
- Baykut, Nejdət “*Dünya ve Memleketimizde Şeker Sanayinin Doğuşu*”, Ankara, 1960.
- Cumhuriyetin 15’inci Yılında Eskişehir*, C.H.P Eskişehir İl Yönetim Kurulu Yayını, Kültür Matbaası, İstanbul, 1938.
- Cumhuriyetin 80.Yılında Türk Şeker Sanayi*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayınları, No. 221 Ankara, 2003.
- Çelikkanat, Fikret, *Eskişehir*, Bozkurt Matbaası, Eskişehir, 1963.
- Er, Celal, *Türkiye’de Şeker ve Şeker Pancarı Üretiminde Kota Sistemine Geçiş, Bugünkü Durum ve Geleceği*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, No:33 İstanbul, 2007.
- Eroğlu, Nadir, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları(1923-1938)”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, 2007.
- Eskişehir 1973 İl Yılığ*, Uğur Matbaası, Eskişehir, 1973.
- Gelendost, Naci, *Eskişehir Basımında Atatürk 1919-1989*, Olay Yayınları, Bursa, 1989.
- Gülmez, Mehmet, “*Atatürk Yolunda Şeker Sanayinin Milletimize Kazandırdıkları*”, *Şeker Dergisi*, Atatürk’ün Doğumu’nun 100.Yılı Özel Sayısı, Ankara, 1981.
- Güneş, Erdoğan v.d, *Türkiye’de Gıda Sanayii*, Tübcel Ofset, İzmir, 2002.
- İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Karayaman, Mehmet, *Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu*, Uşak, 2010.
- Kızıldağ, Yusuf, “*Eskişehir’de Pancar Tarımı ve Alternatifleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*”, Eskişehir Pancar Ekicileri Kooperatifi Yayını, Eskişehir, 2002.
- Kiper, Mahmut, “*Üç Beyazlardan Şeker*,” *Pankobirlik Dergisi*, Sayı:98, 2010.
- Koç, Hüseyin, *Şeker Pancarı*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:31, Tokat, 1999.
- Nadir, Asil, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Gelişim Yayınları, Cilt 18, İstanbul, 1996.
- Özel, Salih, *Türkiye Şeker Sanayi Dünü Bugünü Yarını*, Ankara, 2007.
- Safi, Polat(Editör), *Kurtuluş ve Aydınlanma: Arşiv Belgeleriyle Eskişehir*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2009.
- Sarıöz, Perihan, *Bir Zamanlar Eskişehir*, Esbank Yayınları, İstanbul, 1997.
- Soysal, İsmail, *Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I.cilt, (1920- 1945)*, Ankara, 2000.
- Şeker İş 25.Yıl Belgeseli*, Türkiye Şeker Sanayii İşçileri Sendikası, Şeker İş Yayınları No:61, Ankara, 1988.
- Şeker Sanayinin Kuruluşunun 50.Yılında Türkiye’de Pancar Tarımı, *Şeker Dergisi*, Kuruluşunun 50.Yılında Özel Sayı, Sayı:102,Ankara, 1978.
- Şiray, Ahmet vd, *Türkiye’de Şeker Kamışı Tarımı ve Şeker Kamışından Şeker üretme İmkânları Üzerine Bir Araştırma*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayını, Ankara, 1987.
- Tarus, İlhan, *Uzun Atlama*, Mars Matbaası, Ankara, 1957.
- Taygun, Nazım, *Türkşeker’in Öyküsü*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayınları, No:217, Ankara, 1993.

- Tekand, Baha, *Türkiye Şeker sanayinin Dünü Bugünü ve Yarını*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayınları, No:52, Ankara, 1958.
- Tuksavul, Muammer, *Doğudan Batıya ve Sonrası*, İstanbul, 1981.
- Türk, İsmail “*Türkiye’de Şeker Sanayii ve Pancar Ziraatı*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:12, Sayı:4,1957.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988, s.1460.
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Tekdüzen Genel Hesap Planı ve Açıklamaları*, Ankara, 1983.
- Toy, Hakan. Elmacı, Defne, *Kronolojik Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul, 1997.
- Veldet, Turan, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayınları, No:48, Ankara, 1958.
- Zeytinoğlu, Erol, *Türkiye’de Şeker Endüstrisi*, İskender Matbaası, İstanbul, 1964.

Ek 1: 6 Kânunuevvel 1933 (6 Aralık 1933) Akşam Gazetesi (Eskişehir Şeker Fabrikası Dün Merasimle Açıldı)

Eskişehir şeker fabrikası dün merasimle açıldı

İsmet paşa: "Her sene bir iki
fabrika açacağız,, diyor

Eskişehir şeker fabrikası

Eskişehir 6 (Hususi) — Eskişehir şeker fabrikasının küşat resmi dün parlak merasimle yapılmıştır. Merasimde başvekil İsmet, büyük millet meclisi reisi Kâzım paşa Hz., maarif, iktisat, ziraat vekilleri, mebuslar ve muhtelif yerlerden gelen misafirler hazır bulunmuşlardır.

Merasime istiklâl marşı çalınarak başlanmış, Recep Zühtü bey bir nutuk söylemiştir.

Bundan sonra başvekil İsmet paşa da zaman zaman alkışlarla kesilen mühim bir nutuk irat etmiştir. İsmet paşa nutkunda demiştir ki:

«Sanayii geri kalmış memleketler sanayi tesisine teşebbüs ettikler zaman sanayii ileri memleketler ona gülerler. Bir memlekette sanayi tesisi heves edildiği kadar kolay değildir. Bazan en hevesliler 2 senelik müşkülât karşısında teşebbüslerinden vazgeçerler.

Sanayii geri kalmış memleketler bu müşkülüller yüzünden büyük sanayi kuramamışlardır. Bu fabri-

kanın 3 milyon sermayesi ve bunu 6 milyona çıkaracak yeni işleri vardır. İşçisi 1200 kişidir. Bu fabrika 6 ayda kuruldu. Böyle büyük bir müesseseyi temelden başlayarak kurmakla teşkilât kuvvetimiz itibarile iyi bir imtihan vermiş olduk.

Arkadaşlar şeker memleketleri her yerde içeride pahalı şeker yiyorlar, dışarıya ucuz şeker gönderiyorlar. Bu hareket yalnız sanayi için değil, ziraat için çok faydalıdır. Şeker sanayii çok mühim bir sanayidir.

İsmet paşa bir aralık etraflarını saran gazetecilere demiştir ki:

«— Şeker sanayii çok mühimdir. Bu sanayi köylüden başlayarak bir çok halka iş buluyor. Eskişehir pancar ekimine çok müsaittir. Çekoslovakya'da dönüm başına 3 ton pancar alındığı halde burada 5 hattâ 7 ton almak kabildir.

Celâl beyle gelecek sene Turhal fabrikasını açacağız. Her sene bir iki fabrika açmak suretile mem-

[Devamı 2 inci sahifede]

Ek 3: 6 Kânunuevvel 1933 (6 Aralık 1933) 5.Sayfa (Şeker Fabrikasının Üçüncüsü de Dün Açıldı) 5. sayfa

Cumhuriyet

Onuncu sene: No. 3445

ISTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul, No. 245
Telefon: Başmuharir: 23200, Tahrir müdürlüğü: 23230, İdare müdürlüğü: 23245, Matbaa: 20472

Perşembe 7 Kanunuevvel 1933

Üçüncü şeker fabrikamız

Eskişehirdeki fabrikada geçen saatler

Cumhuriyetin sanayi siyaseti metin adımlarla yürüyor, yeni fabrika bu sağlam adımlardan biridir.

«Türk milletinin, milletler ailesi içinde lâyik olduğu yüksek mevki tutmak için sanayi behemehal, behemehal kurmak lâzımdır.»

Başvekil İsmet Paşa

ŞEKER FABRİKASINA
Başasından iki inçlik: Nuh
tutuk söyleyen Başvekilimiz
ve dinleyiciler

Altı yedi sene evvel, henüz «üç beyaz mı, üç siyah mı?» diye münakaşa edip dururken bugün üç beyazdan unu kâmil, şekerin dörtte üçünü, pamuklu mensucatın da mühim bir kısmını

kendi kendimize temin ediyoruz. Yarın, muhtemelen olduğumuz şeker ve pamuklu mensucatın hepsini, süpşesiz, kendimiz yapacağız. Bu suretle on sene az bir zamanda üç beyaz kâmil temin edilmiş ve üç siyah, kömür, demir, petrole geçilmiş olacaktır.

Cumhuriyetin, sanayi siyaseti emin ve metin adımlarla yürüyor. Eskişehir şeker fabrikası bu kuvvetli ve sağlam adımlardan biridir. Tesisat itibarıyla Alpullu fabrikasından da büyük olan Eskişehir fabrikasını, Tırhal fabrikasını takip edecek, önümüzdeki sene zarfında bu fabrika da açılarak şeker sanayii sahasında bir adım daha atılmış olacaktır.

(Mabadi 6 ncı sahifede)

Alpulludan, Uşaktan sonra Eskişehir üçüncü şeker fabrikamız da şeker çıkarıyor. Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin müthiş bir soğuğa rağmen, bizat açtıkları Eskişehir şeker fabrikası, Paşanın buyurduğu gibi, iftihar duyulacak güzel ve millî bir eserdir. Altı yedi sene gibi nisbeten kısa bir zaman içinde üçüncü ve mevcütlardan daha büyük bir şeker fabrikası tesis etmek, hem de bu fabrikeyi altı ay içinde vücuda getirmek, elbette iftihara değer bir muvaffakiyettir.

Şeker de, un gibi, insanlar için bir ihtiyaç ve gıda olmuştur. Halbuki altı yedi sene evvel, un gibi şekeri de dışardan getiriyorduk. Koca Türkiyede bir dirhem şeker yapılamıyor, her sene milyonlarca liramız harice gidiyordu.

Fotoğraf 1: Başbakan İsmet İnönü, Fabrikanın Açılış Töreninde Konuşuyor.

(5 Aralık 1933)

